

УДК 930.1-055.2:2:316.3(477)

Тетяна Орлова

**ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ СТАНУ ВИСВІТЛЕННЯ
ПРОБЛЕМИ “ЖІНКА І РЕЛІГІЯ” У ВІТЧИЗНЯНІЙ
СОЦІОГУМАНІСТИЦІ**

Стаття присвячена історіографічному аналізу проблем жіночої релігійної ідентичності в Україні від давнини до сучасності.

Ключові слова: історіографія, релігія, жіноцтво.

Orlova T. The historiographic evaluation of problem “women and religion” in domestic social science and humanities.

The article is dedicated to historiographic analysis of the problems of women’s religious identity in Ukraine from olden times till present days.

Key words: historiography, religion, women.

Орлова Т. Историографическая оценка состояния представления проблемы “женщина и религия” в отечественной социогуманистике.

Стаття посвящена історіографічному аналізу проблем жіночої релігійної ідентичності в Україні від давніх часів до сучасності.

Ключевые слова: историография, религия, женщины.

Проблема “Жінка і релігія” є дуже непростою. Вона віддзеркалює ширше коло питань стосовно ролі і місця жіноцтва в суспільстві, які змінювалися історично, але на глибинному рівні багато в чому визначені домінуючою вірою. В Україні при певному впливові архаїчних вірувань панівною церквою була і є християнська, насамперед її православна конфесія. В її традиції у ставленні до жінки наявні дві тенденції. Перша: жінку вважають менш вартою, бо створена з ребра Адама, вона є неповноцінною і нечистою, ближчою до потойбічних сил, вона таврована як джерело спокуси, гріху, причина вигнання з раю. На

цій підставі робиться висновок про необхідність керівництва нею з боку чоловіка і підкорення йому. Наслідки таких переконань протягом століть давали про себе знати у всіх сферах буття, починаючи від політики до родинного життя. Друга полягає у вшануванні образу Божої Матері (особливо розвинений культ Богоматері в Україні, про що йдеться у численних працях вітчизняних істориків), жінок святих (княгиня Ольга) і великомучениць (Варвара). Разом із тим варто мати на увазі, що церква є дуже традиційною, навіть консервативною структурою, що впливає на стан речей як у суспільній свідомості, так і в соціумі в цілому.

Незаперечним є те, що роль жінки є основною в трансляції релігійного досвіду, в якому їй відводиться другорядна роль. Релігія, церква становлять найважливіші чинники впливу на сферу культури у найширшому розумінні цього слова. Саме вони формують уявлення про соціокультурні ролі статей, що виявляється у різноманітному їх втіленні. А православна, в цілому, християнська церква є андрократичною. Це призводить до андроцентричності всієї культури, на яку вона впливає. Соціокультурна ситуація і досі залишається такою, що підносить статус чоловіка, надає йому більше можливостей, і призводить до протилежних результатів для жінки. Глобальні трансформації ХХ століття, які викликали деякі зміни стану гендерних справ мали парадоксальні наслідки для жіноцтва України. Не даючи рівних можливостей брати участь в організаційних питаннях, мати реальний вплив на політику та економіку на всіх рівнях, на жінку поклали відповідальність за загальну кризу в суспільстві. Добре відомо, що “руїна починається в голові”, а, за тою логікою, яка простежується у сучасній громадській думці, криза духовності, за яку має відповідати жінка, і призвела до загальної кризи.

Протягом ХХ – початку ХХІ ст. автори різного рівня і світоглядних позицій робили свій внесок у висвітлення проблеми “Жінка і релігія в історичних реаліях українського буття”. Можна зрозуміти ідеологічне підґрунтя їхніх висновків. Якщо це були представники церкви, вони у м’якій, але непохитній формі доводили призначення жінки бути в сім’ї і займатися

виключно піклуванням про її членів, пам'ятаючи про церкву. Якщо це були пропагандисти радянських часів, вони показували в історичному розрізі дурман клерикальних дій у підкоренні пануючим класам трудящих, намагання відволікти їх від революційної боротьби. Метою виступало атеїстичне виховання “нових людей”, які б не слухали ідеологічного конкурента комуністичної партії. На етапі останнього десятиліття минулого сторіччя – першого десятиріччя теперішнього спостерігається плюралізм думок. Співіснують і богословські трактати, і містичні твори неоязичників, і спроби державних діячів вивести країну з кризи за допомогою “повернення до віри наших дідів”. Разом із тим працюють дослідники, які стоять на позиціях науковості і доводять неможливість зробити кардинальний прорив до модернізації на основі архаїчних принципів самоорганізації аграрно-патріархального суспільства.

Незважаючи на те, що історіографічний доробок вітчизняних науковців здається суттєвим, не можна сказати, що він є достатнім. Якщо брати в історичному ключі, то наскрізного дослідження теми “Жінка України і віра” буквально від первісності до сучасності поки що немає. Наявні праці присвячені окремим аспектам, таким як участь жінок у захисті православ'я від зовнішнього ідеологічного тиску, або уславлення ролі княгині Ольги у просуванні християнства. Виходом із ситуації, що склалася, було б об'єднання зусиль різнопрофільних фахівців – не тільки істориків, але релігієзнавців, соціологів, психологів, культурологів, етнографів, які на сучасному рівні могли б висвітлити цю важливу проблематику.

На сучасному етапі історичного розвитку має місце загальноцивілізаційна криза, в якій водночас відчутне релігійне відродження. Разом із тим у сучасному релігійному житті діють три провідні тенденції. Перша: посилення позицій традиційних для тієї або іншої місцевості конфесій: для України це, в цілому, православна віра, з певним впливом католицької, протестантської та інших. Друга: захоплення нетрадиційними вірами, до яких входять як екзотичні вірування (наприклад, буддизм в Україні), так і архаїчні культури. Третя: поширення так званої “бідної релігії”, адепти якої не відносять себе до якогось певно-

го віросповідання, а вважають, що “просто вірять в Бога”, і потреби в церкві та ритуалах, святах і священних книгах немає: “Якщо молитва щира, іде від серця, то вона обов’язково дійде до Всевишнього”. На жаль, у проаналізованих публікаціях про це не згадується, отже, не виявляється дії зазначених тенденцій в українському житті, не показується, як у цьому плані виявляє себе жіноцтво.

В Україні, так само, як і в інших країнах, на межі тисячоліть пожвавилися цікавість до різноманітних магічних практик і осіб із надзвичайними здібностями. Зазначена обставина виявила себе у збільшенні кількості розвідок, присвячених феномену української відьми, що нагадує дореволюційні часи, коли було видано чимало праць на цю тему. З іншого боку, масив наукових праць, виданих до цього часу, поступається сотням опублікованих праць у країнах Заходу. Подібне становище стало результатом дії кількох чинників: майже сімдесятирічного “особливого шляху розвитку” вітчизняної історії, в якому важливим був атеїзм і суворий матеріалізм; значно менших потенцій української історичної науки; взагалі значно слабкішого економічного потенціалу України, яка, на відміну від розвинених країн Заходу, не може дозволити собі розкіш підтримувати гуманітарні студії, тим більше на такі “екзотичні” теми. Якщо надається фінансування, то визначається суспільно значуща тема, наприклад, “Голодомор 1932 – 1933 р.”. Інші розвідки здебільшого є приватною ініціативою або підтримувані іноземними фондами.

Праці істориків останніх десятиріч ХХ – початку ХХІ століття, присвячені стародавнім віруванням, відьомству, часто спираються на публікації дореволюційних авторів. Разом із тим у деяких з них наводяться етнографічні матеріали, зібрані або самостійно, або етнографами наших часів. Винятком є монографія Катерини Дисої “Історія з відьмами”. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої ХVІІ – ХVІІІ століття” [1], написана на багатому архівному матеріалі. Треба віддати належне авторці, яка виконала своє дослідження на дуже високому, “європейському” рівні. Щоправда, децю амбіційною виглядає заява про “комплексність дослідження українських

матеріалів судів про чари”, оскільки обмеженість наявна хронологічна і географічна.

У частині публікацій останнього часу спостерігається певний відблиск неоромантичного ретроспективного міфу про українську жінку, яка всіма силами і засобами “береже духовність нації”. У цьому захопленні поетикою фольклору, в якому відьмі належить чи не центральне місце, часом втрачається наукова тверезість, і розповідь про відьом та їх польоти подається як цілком реальні речі. При тому, що в Україну зараз прийшла прийнятність методологічного плюралізму, межа між наукою і магією ще зберігається. І зберігати її мають науковці, навіть досліджуючи таку тему, як українське відьомство.

У цілому ж складається враження, що існує деяка розгубленість серед дослідників, які працювали й продовжують працювати в галузі релігієзнавства. З одного боку, в пошані звеличення православ'я, його традицій і цінностей. З іншого, атеїзм з матеріалізмом – в опалі. Якщо екстраполювати це на тему “Жінки України і вірування”, то інколи ми бачимо уникання об'єктивних оцінок, що є ознакою справжньої науковості. І тоді нічні шабаші відьом на Лисій Горі представляються як цілком реально, а на відродження православних настанов покладаються сподівання стосовно модернізаційного прориву України. І в тому, і в іншому випадку страждають всі, але насамперед, жінки, оскільки частина з них схильна до більшої довірливості і не готується давати адекватну відповідь на виклики сучасності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Диса К. Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII – XVIII століття. – К.: Критика, 2008. – 302 с.